

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В.Н. КАРАЗІНА

Кафедра міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова

КОМПЛЕКС НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

з дисципліни
«КОНТРАКТИ ТА ДОГОВІРНЕ ПРАВО»

рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

галузь знань: 29 «Міжнародні відносин»

спеціальність – 292 «Міжнародні економічні відносини»

освітня програма: «Міжнародні економічні відносини»

вид дисципліни за вибором

факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу

Укладач: ст.викл. Мірошніченко Т.М.

2022 / 2023 навчальний рік

1. Навчальний контент:

Тема 2. Загальні правила укладання, виконання і забезпечення виконання договорів.

План лекційного заняття

1. Процедура заключення договорів.
2. Зміна, доповнення, пролонгація і розірвання договорів.
3. Виконання договорів.
4. Способи забезпечення виконання договорів.

Проголосивши себе суверенною і незалежною державою, Україна взяла курс на кардинальне реформування суспільного устрою, побудову громадянського суспільства і ринкової економіки, в якій функціонують різні форми власності та підприємництва.

Наділення підприємств і громадян свободою господарської діяльності та підприємництва дало поштовх до розгортання сфери майнових відносин та урізноманітнення господарських зв'язків суб'єктів підприємницької діяльності як у внутрішньому обороті країни, так і при здійсненні ними зовнішньоекономічної діяльності.

Найбільш доцільною і адекватною вільним ринковим відносинам правовою формою опосередкування таких відносин є господарський договір, адже результати підприємницької діяльності реалізуються на ринку товарів і послуг на договірних засадах. Важливість теоретичної розробки питань, пов'язаних з договірним регулюванням підприємницьких відносин, зумовлена не лише відсутністю монографічних досліджень з цих питань у правовій науці, а й потребами юридичної практики і завданнями щодо нової кодифікації цивільного законодавства України.

Новий Цивільний кодекс України має закласти стабільну основу правового регулювання майнових та особистих немайнових відносин у всіх сферах громадянського суспільства і передусім у підприємницької діяльності.

Поняття господарського договору

Суб'єктам підприємництва доводиться укладати різні за своїм характером договори (купівлі-продажу, поставки, перевезення, лізингу, консигнації, банківського кредиту тощо), які регулюються як нормами ЦК, так і інших нормативних актів.

Особливістю розвитку сучасного приватного права є тенденція до уніфікації правових систем, завдяки яким відбувається стикування та взаємодія різних систем національного законодавства з метою спрощення міжнародних відносин, зняття перешкод у міжнародному обороті товарів, капіталів та робочої сили. Прискоренню цих процесів сприяє діяльність численних міжнародних організацій з уніфікації міжнародного права. Серед міжнародних організацій, які відіграли помітну роль в уніфікації колізійних та матеріальних цивільно-правових норм у сфері купівлі-продажу, факторингу, лізингу та деяких інших, слід назвати Міжнародний інститут уніфікації приватного права (УНІДРУА).

У рамках УНІДРУА у вигляді неформальної уніфікації були розроблені Принципи міжнародних комерційних договорів. В основі створення Принципів лежить порівняльно-правовий аналіз норм різних національних правових систем у контексті регулювання міжнародних угод. Як відзначила Адміністративна рада УНІДРУА у вступі до Принципів, останні є досить гнучкими для того, щоб враховувати постійні зміни, які відбуваються в результаті розвитку технології й економіки та торкаються практики торгівлі, яка перетинає кордони. У той же час вони намагаються забезпечити чесність у міжнародних комерційних відносинах шляхом прямого формулювання загального обов'язку сторін діяти згідно з добросовісністю і чесною діловою практикою та встановленням в деяких випадках стандартів розумної поведінки.

Важливість врахування зазначених Принципів у нормотворчій та правозастосовній практиці зумовлена проведенням в Україні нової кодифікації цивільного законодавства і в її складі – інститутів договірних прав.

У чинному законодавстві (статті 10 і 11 Господарського процесуального кодексу України), судовій практиці і літературі використовуються поняття "господарський договір" або "комерційний договір".

Безумовно, в сучасних умовах деякі з названих ознак господарського договору потребують уточнення. Зокрема, суб'єктами господарських договорів можуть виступати не лише юридичні особи (організації), а й громадяни, які у встановленому порядку здійснюють підприємницьку діяльність; договори з участю зазначених осіб є переважно неплановими.

У проекті ЦК України категорія так званих споживчих договорів представлена, зокрема, поняттям "публічний договір" (ст. 665). Публічним визнається договір, в якому однією із сторін є підприємець, що взяв на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконувати роботи або надавати послуги кожному, хто до нього звертається (роздрібна торгівля, перевезення транспортом загального користування, послуги зв'язку, медичне, готельне, банківське обслуговування тощо). Підприємець не повинен надавати перевагу одній особі перед іншою щодо укладення публічного договору, крім випадків, передбачених законом або іншими нормативними актами. Відмова підприємця від укладення публічного договору за наявності у нього можливостей надання споживачеві відповідних товарів, робіт чи послуг не допускається, а необґрунтоване ухилення від укладання публічного договору може потягнути за собою покладення на нього обов'язку відшкодування збитків, заподіяних споживачеві таким ухиленням.

Як зазначено у коментарях до Принципів міжнародних комерційних договорів, критерії, що їх використовують на національному і міжнародному рівнях, також різняться великою різноманітністю у встановленні відмінностей між споживчими та неспоживчими договорами. У Принципах немає будь-якого визначення, проте припускається, що концепція "комерційні договори" повинна розумітися по можливості широко з тим, щоб включати в себе не лише підприємницькі угоди на поставку або обмін товарами чи послугами, а й інші типи економічних угод, таких, як інвестиційні або концесійні угоди, договори про надання професійних послуг тощо.

У попередньому проекті (аванпроекті) Господарського (Комерційного) кодексу України 1994 р. (ст. 49 глави 22) господарський договір як підстава виникнення господарсько-договірних зобов'язань визначається як ділова угода між суб'єктами господарювання про розподіл між ними кореспондуючих господарських прав та обов'язків, необхідних для досягнення цілей, і про ті умови, яких повинні дотримуватися сторони при виконанні взаємно прийнятих ними зобов'язань. Таке визначення господарського договору викликає ряд зауважень. По-перше, саме поняття ділової угоди потребує пояснень. По-друге, права та обов'язки сторін у договорі визначаються через його умови. По-третє, виникає питання: які ж права та обов'язки слід вважати господарськими.

У законодавстві та доктрині ряду зарубіжних країн відоме поняття "торговельна угода". У дореволюційній Росії практикою було встановлено такі ознаки угод торговельного характеру: 1) спекулятивність угоди; 2) кількість товарів, які набуваються особою, перевищує межі звичайного особистого споживання; 3) двосторонність, тобто торговельне значення угода має для обох її сторін; 4) наявність кредиту.

У проекті ЦК України закріплюється категорія підприємницького договору, зокрема у ст. 55 передбачено, що суд може за заявою дружини, повнолітніх дітей, батьків обмежити фізичну особу в праві займатися підприємництвом, якщо вона діє нерозважливо, як марнотратник. У разі задоволення такої заяви суд призначає над цією особою піклувальника. Особа, яка обмежена у праві на заняття підприємництвом, може укласти підприємницькі договори лише за згодою піклувальника. Про ці договори йдеться і в ч. 3 ст. 54 ЦК, хоч вони і не називаються прямо підприємницькими. Так, якщо фізична особа

почала підприємницьку діяльність без державної реєстрації, уклавши відповідні договори, вона не має права оспорювати ці договори з тих міркувань, що не є підприємцем. Суд при вирішенні спору може застосувати до таких договорів правила про зобов'язання, які пов'язані з підприємницькою діяльністю, зокрема, поклавши на підприємця відповідальність за порушення зобов'язання і за відсутності його вини (за винятком дії непереборної сили), як це передбачено ст. 640 проекту ЦК.

У господарському договорі поєднуються як загальні ознаки, властиві цивільно-правовому договору, так і особливі риси. Такими особливостями є:

- суб'єктами цього договору є юридичні або фізичні особи, зареєстровані у встановленому порядку як суб'єкти підприємницької діяльності;
- зміст господарського договору становлять умови, за якими передаються товари, виконуються роботи або надаються послуги з метою здійснення підприємницької діяльності або для інших цілей, не пов'язаних з особистим (сімейним, домашнім) споживанням. Прикладом такого договору може бути договір міжнародної купівлі-продажу товарів. За Віденською конвенцією ООН 1980 р. про договори міжнародної купівлі-продажу товарів (статті 1 і 2) ця конвенція застосовується до договорів купівлі-продажу між сторонами, комерційні підприємства яких містяться в різних державах, коли ці держави є учасниками конвенції або коли згідно з нормами міжнародного приватного права до них застосовується право держави, що домовляється. Проте ця конвенція не застосовується до продажу товарів, які набуваються для особистого, сімейного або домашнього використання, за винятком, якщо продавець у будь-який час до чи у момент укладення договору не знав і не повинен був знати, що товари набуваються для такого використання;
- для деяких видів господарських договорів, зокрема зовнішньоекономічних контрактів або біржових угод, може встановлюватися окремий порядок їх укладення (підписання), обліку та реєстрації (Указ Президента України "Про облік окремих видів зовнішньоекономічних договорів (контрактів)" від 7 листопада 1994 р.);
- певними особливостями можуть характеризуватися порядок виконання або умови відповідальності сторін за господарським договором (наприклад, відповідальність підприємця незалежно від його вини в порушенні зобов'язання).

Враховуючи наведені ознаки, господарським слід вважати такий цивільно-правовий договір, сторонами якого є юридичні чи фізичні особи – суб'єкти господарювання і за яким передається майно, виконуються роботи або надаються послуги з метою здійснення підприємницької діяльності або для інших цілей, не пов'язаних з особистим (сімейним, домашнім) споживанням.

Укладення господарських договорів

Оскільки договір є спільним юридичним актом двох чи кількох осіб, погодження ними умов договору проходить принаймні дві стадії: шляхом пропозиції однієї сторони укласти договір, яка має назву оферти, і прийняття пропозиції другою стороною, або акцепту. Відповідно сторона, яка зробила пропозицію, називається оферентом, а сторона, яка прийняла її, – акцептантом.

Порядок укладення договорів визначений у статтях 153-159 ЦК. Існують певні особливості укладення біржових угод (договорів), проведення торгів на аукціонах, у порядку конкурсу тощо.

Щоб вступити у договірні відносини, один із учасників повинен виявити свою ініціативу, тобто виступити з пропозицією укласти договір (офертою). Але чи всяка ініціатива (пропозиція) може вважатися офертою і породжувати певні юридичні наслідки для особи, яка її зробила? Чинний ЦК не містить ознак оферти, хоч вони можуть бути виведені із загальних положень цивільного законодавства шляхом доктринального тлумачення.

За ст. 675 проекту ЦК офертою визнається пропозиція укласти договір, яка адресована одній або кільком особам, містить вказівку на істотні умови майбутнього договору і виражає намір особи, яка зробила пропозицію, вважати себе зв'язаною договором у разі її

прийняття (акцепту). Отже оферта характеризується такими рисами: по-перше, вона адресується конкретно одній або кільком особам. Якщо пропозиція розрахована на невизначене коло осіб (наприклад, у рекламах), то вона розглядається як запрошення до оферти, якщо інше прямо не зазначено у цій пропозиції. По-друге, оферта повинна містити вказівку на істотні умови майбутнього договору, тобто ті, що визначені такими за законом або необхідні для договорів даного виду, або у погодженні яких заінтересований оферент. По-третє, пропозиція виражає твердий намір оферента вважати себе зв'язаним договором і запропонованими умовами у разі їх прийняття (акцепту) другою стороною.

Оферта може бути зроблена із зазначенням або без зазначення строку для відповіді. Пропозицію укласти договір можна змінити або взагалі відкликати (скасувати), але у всякому разі не пізніше, як до моменту або у момент її одержання адресатом. У цьому разі раніше зроблена оферта втрачає свою значимість і, отже, не зв'язує оферента. Оферта, яка одержана адресатом, не може бути відкликана протягом строку для її акцепту, якщо інше не застережено у самій оферті або не впливає із суті пропозиції чи з обстановки, у якій її зроблено.

Відповідь особи, якій адресована оферта, про прийняття нею пропозиції визнається акцептом. Акцепт має бути повним і безумовним. Це означає, що акцептант повністю погоджується із запропонованими умовами договору і повідомляє про це оферента. Якщо пропозицію укласти договір зроблено із зазначенням строку для відповіді, то договір вважається укладеним за умови, що особа, яка зробила пропозицію, одержала від другої сторони відповідь про прийняття пропозиції протягом цього строку (ст. 155 ЦК).

У пропозиції укласти договір, яка адресується другій стороні, строк для відповіді може й не зазначатись. У цьому разі укладення договору залежить від того, у якій формі зроблено пропозицію - усній чи письмовій. Коли оферта зроблена усно, без зазначення строку для відповіді, договір вважається укладеним, якщо друга сторона негайно заявила оференту про прийняття нею пропозиції. Якщо ж таку пропозицію зроблено у письмовій формі, договір вважається укладеним, коли відповідь про прийняття пропозиції одержано протягом нормально необхідного для цього часу (ст. 156 ЦК). При цьому враховуються встановлені строки для проходження кореспонденції певного виду в обидва кінці.

Іноді замість відповіді про прийняття пропозиції укласти договір контрагент у встановлений для акцепту строк вчиняє дії з виконання зазначених в оферті умов договору: відвантажує товари, надає послуги, сплачує відповідні суми тощо. Такі дії слід вважати акцептом, якщо інше не передбачено законом, іншими правовими актами або не зазначено в оферті. Вчинення таких конклюдентних дій означає і згоду на укладення договору, і водночас є його виконанням. Як і оферта, акцепт може бути відкликаний акцептантом і втрачає чинність, якщо повідомлення про його скасування оферент одержав до моменту або у момент одержання самого акцепту (ст. 674 проекту ЦК). У разі відкликання акцепту або неодержання відповіді від акцептанта протягом встановленого для цього часу оферент вважається вільним від тих обов'язків, що пов'язані з раніше зробленою ним пропозицією.

Проте, як бути з відповіддю на пропозицію, яка була відправлена своєчасно, але з вини органів зв'язку або з інших причин надійшла до оферента із запізненням? Адже закінчення строку для відповіді та її відсутність оферент міг розцінити як відмову від пропозиції, і буває, що оферент вже укладає договір з іншою особою. З другого боку, акцептант, впевнений у тому, що своєчасно відправлена відповідь вже одержана оферентом, міг приступити до виконання договору і зробити певні витрати. Відповідно до ст. 157 ЦК якщо із одержаної із запізненням відповіді про згоду укласти договір видно, що відповідь була надіслана своєчасно, вона визнається такою, що запізнилася, лише у тому разі, коли оферент негайно повідомить другу сторону про одержання відповіді із запізненням. У цьому разі запізнена відповідь вважається новою пропозицією. Якщо ж такого повідомлення оферент не зробить, то він або повинен виконати укладений договір, або відшкодувати збитки, яких зазнав акцептант у зв'язку з виконанням договору. Оферент

може підтвердити чинність раніше зробленої пропозиції і в тому разі, коли відповідь на неї запізнилась.

Як зазначалося, акцепт повинен бути повним і безумовним, і тільки тоді він свідчить про згоду сторін щодо істотних умов договору. Але нерідко, погоджуючись у принципі укласти договір, друга сторона висуває свої зустрічні умови або пропонує укласти інший за характером договір. Згода, яка супроводжується застереженням та контрпропозиціями, не може вважатися акцептом. Тому згідно із ч. 1 ст. 158 ЦК відповідь про згоду укласти договір на інших, ніж було запропоновано, умовах визнається відмовою від пропозиції і в той же час є новою пропозицією. Сторони у цьому разі міняються місцями: акцептант стає offerentом, а offerent — акцептантом, бо на нову пропозицію потрібна згода колишнього offerenta. Переговори або обмін листами між сторонами можуть тривати довго і завершитись або досягненням згоди щодо умов договору, або вони взагалі не приводять до бажаного результату.

Важливим є встановлення моменту, з якого договір вважається укладеним. Визначити цей момент можна на основі аналізу статей 155 і 156 ЦК: договір вважається укладеним у момент одержання акцепту особою, яка направила offerту. Якщо ж для укладення договору, крім згоди сторін, потрібна передача майна або вчинення іншої дії (реальний договір), то він вважається укладеним з моменту передачі відповідного майна або вчинення певної дії. Договір, який підлягає нотаріальному посвідченню або державній реєстрації, вважається укладеним з моменту нотаріального посвідчення або реєстрації, а у разі потреби і нотаріального посвідчення, і реєстрації – в момент реєстрації (ст. 672 проекту ЦК).

Чинне цивільне законодавство виходить з вимоги письмового оформлення угод (договорів), що укладаються між організаціями (ч. 1 ст. 44 ЦК). Ініціативу в укладенні договору може виявити будь-яка сторона. При цьому складають проект договору або лист (телеграму, телефонограму тощо), які виконують роль пропозиції укласти договір (offerти). Найчастіше це здійснює постачальник, підрядник тощо, які в широкому розумінні є надавачами послуг або виконавцями робіт.

Окремі правила діють при укладенні біржових угод (договорів). Їх ще називають біржовими операціями. Відповідно до ст. 15 Закону України "Про товарну біржу" від 10 грудня 1991 р, біржовою операцією визнається угода, яка відповідає сукупності таких умов: а) якщо вона являє собою купівлю-продаж, поставку або обмін товарів, допущених до обороту на товарній біржі; б) якщо її учасниками є члени біржі; в) якщо вона подана до реєстрації і зареєстрована на біржі не пізніше наступного за її вчиненням дня.

Правилами біржової торгівлі, які приймаються загальними зборами членів біржі або її біржовим комітетом, можуть бути передбачені різні види біржових угод. Розрізняють форвардні, ф'ючерсні контракти та опціони, які за термінологією Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" від 22 травня 1997 р. мають назву деривативів.

Форвардний контракт – це двостороння угода за стандартною (типовою) формою, яка засвідчує зобов'язання особи придбати (продати) базовий актив (товари, цінні папери, кошти) у певний строк та на певних умовах у майбутньому, з фіксацією цін такого продажу під час укладення форвардного контракту. Ф'ючерсний контракт – це стандартний документ, який засвідчує зобов'язання придбати (продати) базовий актив на певний час та на певних умовах у майбутньому, з фіксацією цін на момент виконання зобов'язань сторонами контракту. Опціон – це стандартний документ, що засвідчує право придбати (продати) базовий актив на певних умовах у майбутньому, з фіксацією цін на час укладення такого контракту або на час такого придбання за рішенням сторін контракту.

На біржах укладаються також:

- угоди з гарантією, за якими один контрагент виплачує другому в момент їх укладення наперед визначену суму, що гарантує виконання ним своїх обов'язків. Якщо суму, що

гарантує угоду, вносить покупець, вона оформляється як "угода з гарантією на покупку", а якщо цю суму вносить продавець – як "угода з гарантією на продаж";

- угоди з кредитом – це угоди, за якими товар набувається брокером (брокерською конторою) за рахунок банківського кредиту з наступною реалізацією його у порядку біржового торгу;
- угоди з премією — це угоди, за якими сторони наперед обумовлюють приплату до купівельної ціни або знижки з продажної ціни;
- угоди з правом продавця або покупця змінити кількість товару, який продається (поставляється), тобто вдвічі або у кілька разів збільшувати обсяг порівняно з кількістю, зазначеною в угоді.

На біржах можуть укладатися й інші договори. Біржові операції (угоди) дозволяється здійснювати тільки членам біржі або брокерам. Біржові брокери — це фізичні особи, зареєстровані на біржі згідно з її статутом, обов'язки яких полягають у виконанні доручень членів біржі, яких вони представляють щодо здійснення біржових операцій шляхом підшукування контрактів, і поданні здійснених ними операцій для реєстрації на біржі (ст. 16 Закону України "Про товарну біржу").

За певну кількість днів до початку торгів, визначених у правилах біржової торгівлі, клієнт – продавець або покупець – повинен представити брокерові замовлення. Брокер має право перевірити інформацію, зазначену в замовленні, фінансовий стан клієнта, кількість та якість товару. За наявності згоди представляти клієнта на біржових торгах брокер повинен одержати від нього належно оформлену довіреність. Клієнт у свою чергу повинен перерахувати на рахунок брокера гарантійний внесок (маржу) в певній кількості відсотків від вартості товарів за повною купівельною (продажною) ціною. Розмір відсотків визначається угодою сторін. Продавець товарів зазначає у замовленні мінімальну продажну ціну. Після цього брокер складає картку замовлення, одна копія якої залишається у брокера, а друга передається маклерові, що веде торги. Реєстрацію укладених угод здійснює служба реєстрації біржі як під час торгів, так і після завершення їх у певний строк, зазначений у правилах біржової торгівлі на даній біржі.

Укладення договорів на аукціоні, зокрема продаж об'єктів малої приватизації, здійснюється відповідно до Закону України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)". Продаж на аукціоні полягає у передачі права власності на об'єкт покупцеві, який запропонував у ході торгів найвищу ціну. Аукціон проводить відповідний орган приватизації або уповноважена ним юридична особа за наявності не менш як двох покупців, які повинні зареєструвати себе як учасники аукціону. Торги на аукціоні проводить безпосередньо ведучий (ліцитатор), який спочатку описує об'єкт приватизації та умови його продажу. Початком торгів вважається момент оголошення початкової ціни об'єкта. Якщо протягом трьох хвилин після оголошення не буде запропоновано більш високу ціну, ліцитатор водночас з ударом молотка робить оголошення про придбання об'єкта тією особою, яка запропонувала найвищу ціну. Результати продажу майна на аукціоні оформляються договором купівлі-продажу, що укладається між покупцем та уповноваженим представником відповідного органу приватизації. Цей договір підлягає нотаріальному посвідченню і реєстрації відповідною місцевою радою.

Продаж об'єктів малої приватизації за конкурсом полягає у передачі права власності покупцеві, який запропонував найкращі умови подальшої експлуатації об'єкта або за рівних умов – найвищу ціну. Відбір покупців за конкурсом здійснює конкурсна комісія, яку створює орган приватизації. Конкурсна комісія визначає умови і термін проведення конкурсу. Для участі у конкурсі покупець подає до конкурсної комісії свій план приватизації об'єкта. Конкурс здійснюється за два етапи. На першому етапі оголошується попередній переможець конкурсу. Інформація про його пропозиції доводиться до всіх учасників конкурсу. Якщо протягом п'яти робочих днів від них не надійдуть додаткові пропозиції, то попередній переможець оголошується покупцем. За наявності інших

пропозиції проводиться додаткове засідання конкурсної комісії, яка розглядає ці пропозиції і визначає остаточного переможця. Господарське товариство, яке бере участь у конкурсі і до складу якого увійшло не менш як 50 відсотків працівників підприємства, що приватизується, за інших рівних умов має пріоритетне право на його придбання. Результати конкурсу оформляються протоколом і затверджуються органом приватизації. З переможцем конкурсу укладається договір купівлі-продажу, якій підлягає нотаріальному посвідченню і реєстрації місцевою радою.

Зміна, розірвання та пролонгація дії договору

Після укладення договору може виникнути потреба у його зміні чи розірванні. З метою забезпечення стабільності майнового обороту і впевненості учасників у непорушності взятих зобов'язань закон (ст. 162 ЦК) забороняє односторонню відмову від виконання зобов'язання або односторонню зміну умов договору, за винятком випадків, передбачених законодавчими актами.

Зміна договору означає, що зобов'язання сторін діють відповідно до змінених умов щодо предмета, місця, строків виконання тощо. При розірванні договору зобов'язання сторін припиняються. Зміна і розірвання договору допускаються лише за угодою сторін, якщо інше не передбачено законодавчими актами або договором. Угода про зміну або розірвання договору вчиняється в тій самій формі, в якій був укладений договір, якщо із законодавчого акта або договору не випливає інше.

Окремі правила діють щодо зміни або розірвання окремих господарських договорів, які передбачені у ч. 2 ст. 5 Господарського процесуального кодексу (спори, що виникають з договору перевезення, договору про надання, послуг зв'язку та договору, заснованому на державному замовленні). Відповідно до ст. 11 Господарського процесуального кодексу особа, яка вважає за необхідне змінити або розірвати такий договір, надсилає пропозиції про це другій стороні договору. Сторона, яка одержала таку пропозицію, повинна відповісти на неї не пізніше 20 днів після її одержання. Якщо учасники не досягли згоди щодо зміни або розірвання договору, а також у разі недержання відповіді у встановлений строк з урахуванням поштового обігу, заінтересована сторона має право передати спір на вирішення арбітражного суду.

Крім зміни або розірвання договору, допускається продовження (пролонгація) його дії на новий строк. Так, відповідно до ч. 2 ст. 17 Закону України "Про оренду державного і комунального майна" у разі відсутності заяви однієї із сторін про припинення або зміну умов договору оренди протягом одного місяця після закінчення строку дії договору він вважається продовженим на той самий строк і на тих самих умовах, які були передбачені договором. Найчастіше продовження дії договору оформляється угодою сторін, вчиненою шляхом обміну листами, телеграмами або іншим способом.

Виконання договорів

Своєчасне і належне оформлення договору є необхідною передумовою для його виконання. Виконання договору полягає у здійсненні сторонами прав, виконанні ними обов'язків, що виникли із зобов'язання, оснований на договорі. Відповідно до зобов'язання одна особа (боржник) повинна вчинити на користь іншої особи (кредитора) певну дію, як-то: передати майно, виконати роботу, сплатити гроші тощо або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку (ч. 1 ст. 151 ЦК).

Характер дій, які боржник вчиняє на користь кредитора, визначається змістом конкретного виду договору.

Суб'єктами виконання зобов'язання, як правило, виступають сторони, що уклали між собою договір. Виконання зобов'язання, яке виникло з договору, може бути покладено в цілому або в частині на третю особу, якщо це передбачено встановленими правилами, а так само якщо третя особа пов'язана з однією із сторін адміністративною підлеглистю чи відповідним договором. У цьому разі відповідальність за невиконання або неналежне виконання зобов'язання несе сторона за договором, з якого воно виникло, якщо

законодавством не передбачено, що відповідає безпосередній виконавець. Якщо із закону, договору або суті зобов'язання не випливає обов'язок боржника виконати зобов'язання особисто, кредитор повинен прийняти виконання, запропоноване за боржника третьою особою (ст. 164 ЦК).

Переважна більшість договорів, що їх застосовують при здійсненні господарської діяльності, належать до двосторонніх, тому кожна із сторін, будучи наділеною правами та обов'язками, щодо одних дій виступає як боржник, щодо інших – як кредитор. Так, за договором купівлі-продажу продавець зобов'язується передати річ у власність, або повне господарське відання, або оперативне управління покупця, а покупець повинен прийняти річ і сплатити за неї певну грошову суму (ст. 224 ЦК). Щодо обов'язку передати річ продавець виступає як боржник покупця, а щодо вимоги з оплати вартості проданої речі покупцем – як його кредитор і навпаки.

Виконання договірних зобов'язань підпорядковується певним загальним вимогам (принципам): а) належного виконання; б) реального виконання; в) взаємного сприяння; г) економічності.

Принцип належного виконання договору полягає у вимозі точного додержання сторонами всіх його умов щодо суб'єктів, предмета, строків, способів, місця виконання зобов'язання. Відповідно до ст. 161 ЦК зобов'язання повинні виконуватися належним чином і в установленій строк відповідно до вказівок закону, акта планування, договору, а за відсутності таких вказівок - відповідно до вимог, що звичайно ставляться. У проекті ЦК (ст. 550) також зазначається, що при виконанні зобов'язання можуть застосовуватися звичаї ділового обороту, а також мають враховуватися засади добросовісності, розумності та справедливості.

Зобов'язання мають виконуватися у натурі, тобто закон вимагає реального виконання договору. В разі невиконання зобов'язання передати індивідуально-визначену річ у власність або в користування кредиторіві останній має право вимагати відібрання цієї речі у боржника і передачі її йому, кредиторіві. У зобов'язаннях між організаціями кредитор має право вимагати від боржника передачі речі і в тому разі, якщо речі визначені родовими ознаками. У разі невиконання боржником зобов'язання виконати певну роботу кредитор може виконати цю роботу за рахунок боржника, якщо інше не випливає із закону або договору, або вимагати відшкодування збитків. На стадії нормального розвитку зобов'язання вимоги належного і реального виконання збігаються, бо належним виконанням охоплюється й додержання умов щодо предмета, який слід передати у натурі (виконати роботи, надати послуги тощо). При порушенні якихось умов договору (наприклад, щодо строку) виконання визнається неналежним, проте при цьому зберігається обов'язок виконання у натурі з додержанням інших умов договору, що не втратили значення для контрагента. Відповідно до ст. 207 ЦК сплата неустойки, штрафу або пені за прострочення або інше неналежне виконання зобов'язання і відшкодування збитків, заподіяних цими порушеннями, не звільняють боржника від виконання зобов'язання у натурі, крім випадків, коли втратило чинність планове завдання, на якому був оснований договір між організаціями. За ч. 2 ст. 213 ЦК кредитор може відмовитися від реального виконання договірного зобов'язання, якщо воно внаслідок прострочення боржника втратило інтерес для кредитора. Так, покупець за договором поставки має право повідомивши постачальника, відмовитися від прийняття продукції, поставка якої прострочена, якщо в договорі не передбачено інше. Продукцію, відвантажену постачальником до одержання повідомлення покупця, останній зобов'язаний прийняти й оплатити (ч. 2 ст. 246 ЦК).

Принцип взаємного сприяння полягає в тому, що кожна із сторін договору повинна всіляко сприяти другій стороні у виконанні нею своїх обов'язків. Умови такого взаємного сприяння мають юридичне значення тоді, коли вони закріплені в договорі або передбачені спеціальними нормативними актами.

Суть принципу економічності полягає у вимозі до кожної із сторін поважати інтереси контрагента за договором, а також інтереси держави і суспільства в цілому, вживати необхідних заходів до відвернення або зменшення шкоди, яка може виникнути у зв'язку з неналежним виконанням зобов'язань, своєчасно інформувати другу сторону про ці заходи тощо.

При виконанні підприємницьких договорів усі вищезазначені загальні вимоги (принципи) тісно взаємопов'язані та взаємозумовлені.

Способи забезпечення виконання договорів

Договірні зобов'язання сторони повинні виконувати добровільно, добросовісно, належним чином і в установлені строки. У разі порушення цих вимог до винної сторони можуть бути застосовані загальні заходи примусового впливу; відібрання речі у боржника, стягнення збитків тощо.

Проте законом або договором можуть передбачатися і спеціальні (додаткові) заходи майнового впливу на несправного контрагента, які покликані стимулювати його до належного виконання договору.

Відповідно до ст. 178 ЦК виконання зобов'язань може забезпечуватися згідно з Законом або договором неустойкою (штрафом, пенею), заставою і порукою. Крім того, зобов'язання між громадянами або з їх участю можуть забезпечуватися завдатком, а зобов'язання між організаціями – гарантією. Норма цієї статті чинного ЦК певною мірою застаріла і вже не враховує реальність сьогодення. По-перше, в ній дається вичерпний перелік видів забезпечення зобов'язань, що не узгоджується з принципом диспозитивності, який притаманний цивільно-правовому регулюванню. Спеціальні способи забезпечення зобов'язань прибирають договірної форми, а за ст. 4 ЦК цивільні права та обов'язки виникають як з угод (у т. ч. договорів), передбачених законом, так і з угод, хоч і не передбачених законом, але таких, які йому не суперечать. По-друге, немає поважних причин обмежуватися застосуванням завдатку тільки для забезпечення зобов'язань між громадянами або з їх участю, а гарантією – тільки зобов'язаннями між організаціями (юридичними особами). Проект ЦК не дає вичерпного переліку способів забезпечення виконання зобов'язань, які, крім кодексу; можуть встановлюватися й іншими законодавчими актами або самими сторонами у конкретному договорі. Названі у проекті ЦК способи забезпечення виконання зобов'язань поділяються на зобов'язально-правові (неустойка, порука, гарантія, завдаток) і речово-правові (застава та утримання). Спільними для усіх видів забезпечення зобов'язань є загальні положення про те, що забезпечуватися може тільки дійсна вимога. Недійсність основного зобов'язання (вимоги) спричинює недійсність зобов'язання, яке його забезпечує. Недійсність же угоди щодо забезпечення зобов'язання не спричинює недійсності цього (основного) зобов'язання. Угода щодо встановлення способу забезпечення виконання зобов'язання має бути укладена у письмовій формі незалежно від форми основного зобов'язання. Недодержання письмової форми спричинює недійсність угоди щодо встановлення способів забезпечення виконання зобов'язання.

Висновки

У нинішніх умовах особливо зростає роль договору як універсальної та найдоцільнішої форми опосередкування товарно-грошових відносин. У процесах роздержавлення і приватизації господарському договору належить чільне місце серед форм, які використовуються для подолання монополії державної власності (купівля-продаж державного майна через аукціони, конкурси, біржі тощо).

Дедалі більшого поширення набуває договірний порядок створення нових підприємницьких структур: господарських товариств, спільних підприємств з участю зарубіжних партнерів, господарських асоціацій та ін. Правовою основою створення таких організацій стає установчий договір. У ньому засновники зобов'язуються утворити юридичну особу, визначають порядок спільної діяльності з її створення, умови передачі в її володіння, користування і розпорядження свого майна та участі в її діяльності.

Договором визначаються також умови і порядок розподілу між засновниками прибутку та збитків, управління діяльністю юридичної особи, виходу засновників з її складу тощо. Перехід до ринкової економіки і саме функціонування ринкового механізму можливі лише за умови, що основна маса товаровиробників – підприємств, громадян – має свободу господарської діяльності та підприємництва. Результати цієї діяльності реалізуються на ринку товарів і послуг на договірних засадах. Перехід до ринку супроводжується звуженням планово-адміністративного впливу держави на майнові відносини, отже розширюється свобода вибору партнерів у господарських зв'язках і визначення змісту договірних зобов'язань. Це стосується насамперед договорів, спрямованих на забезпечення потреб юридичних і фізичних осіб у матеріальних, енергетичних, продовольчих ресурсах (купівля-продаж, поставка, контрактація, міна, бартер, постачання енергії тощо). Не зменшується і роль договорів майнового найму (оренди, лізингу, прокату тощо), за допомогою яких опосередковуються відносини з тимчасового володіння і користування майном. Зростає значення договорів підрядного типу, договорів про надання різного роду послуг громадянам та організаціями (договори підряду, про надання посередницьких послуг, на рекламу продукції тощо).

Із запровадженням патентної системи охорони прав на винаходи, корисні моделі і промислові зразки підвищується роль ліцензійних договорів як основної правової форми передачі виключного права на використання цих результатів технічної творчості. Договірна форма використовується і для уступки виключного права на знаки для товарів та послуг, права на секрети виробництва (ноу-хау) тощо. Розширення кола можливих об'єктів страхової охорони, до яких належить очікуваний прибуток, ризик підприємницької діяльності тощо, теж ведуть до урізноманітнення форм добровільного (договірного) страхування з конкуренцією страхових організацій. Отже, сфера застосування господарських договорів дедалі більше розширюється.

2. Плани семінарських занять, завдання для лабораторних робіт, самостійної роботи: ТЕМА 2. Загальні правила укладання, виконання і забезпечення виконання договорів.

План заняття

1. Зміст і тлумачення договору.
2. Порядок і способи укладання договору.
3. Форма договору.

Питання для обговорення та контролю

1. Наведіть стадії укладання цивільно-правового договору.
2. Що таке порядок і спосіб укладання договору.
3. Дайте визначення істотних, топових, звичайних та випадкових умов договору.
4. З якого моменту договір вважається укладеним?
5. В якій формі може бути укладений цивільно-правовий договір та від чого вона залежить?
6. Що таке акцепт?
7. Що таке оферта?
8. Які правові наслідки порушення простої письмової форми договору?

Прелік питань для самостійної роботи за темою 2.

1. Стадії укладення договору.
2. Оферта.
3. Публічна оферта та акцент.
4. Порядок укладення договору на біржах, аукціонах, конкурсах
5. На яких правових підставах ґрунтується порядок внесення змін до договору.

Практичні завдання до самостійної роботи

Скласти термінологічний словник до теми 2 .

Тести

1. Односторонній договір – це:

- а) договір, у якому одна сторона має лише суб'єктивні права, а інша – лише суб'єктивні обов'язки;
- б) договір, у якому обидві сторони мають права та обов'язки;
- в) дія однієї сторони, яка може бути представлена однією або кількома особами;
- г) дія однієї сторони, яка може бути представлена однією особою.

2. Що становить зміст договору?

- а) права та обов'язки сторін;
- б) умови, визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів законодавства;
- в) умови щодо відповідальності сторін;
- г) істотні умови.

3. Договори, при укладанні яких сторонам відоме співвідношення та обсяг прав і обов'язків сторін, називаються:

- а) алеаторними;
- б) акцесорними;
- в) змішаними;
- г) міновими.

3. Питання, задачі, завдання або кейси для поточного та підсумкового контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти, для контрольних робіт, передбачених навчальним планом:

Поточний контроль (складання договору)

Мета поточного контролю полягає в складанні договору, щоб допомогти слухачам у вивченні курсу, а також в перевірці засвоєння ними певного матеріалу, вміння самостійно складати типовий договір застосовуючи діюче законодавство.

Варіант 1

1. Дайте повну відповідь на запитання

- 1. Поняття та види господарських зобов'язань.
- 2. Поняття та основні функції договорів у господарському обороті.
- 3. Загальний порядок укладення господарських договорів.

2. Оберіть правильну відповідь

1. Договором є:

- а) домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну та припинення цивільних прав та обов'язків
- б) домовленість двох сторін, спрямована на припинення цивільних обов'язків
- в) домовленість двох юридичних осіб, спрямована на встановлення цивільних прав
- г) домовленість двох або більше сторін, спрямована на одержання прибутку.

2. У яких випадках відповідь на пропозицію укладення договору вважається акцептом?

- а) У випадках беззастережного прийняття пропозицій у належній формі.
- б) У випадках направлення підписаного проекту договору з протоколом розбіжностей.
- в) З моменту направлення пропозиції потенційному контрагенту.
- г) У випадках згоди укласти договір на інших умовах.

3. З якого моменту господарський договір вважається укладеним?

- а) Коли між сторонами у відповідній формі досягнуто згоди з усіх істотних умов.
- б) Коли передано майно.
- в) Коли складено письмовий акт про виконання попередніх умов договору.
- г) Коли є треті особи, які у разі необхідності можуть засвідчити фактичне укладення договору.

4. Місце виконання зобов'язання встановлюється:

- а) актами цивільного законодавства;
- б) приписами органів місцевого самоврядування;
- в) за місцем проживання (місцезнаходженням) боржника
- г) у договорі.

5. Правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання, вчинений із недодержанням форми, є:

- а) дійсним;
 - б) недійсним;
 - в) дійсним, лише в разі якщо це відповідає інтересам держави;
 - г) недійсним, лише в разі якщо це порушує права малолітніх осіб.
-

4. Завдання семестрового заліку

ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ №1

- 1. Поняття зобов'язання і договору, їх співвідношення.
- 2. Порука та гарантія як способи забезпечення виконання договірною зобов'язання.

3. Неустойкою є:

- а) лише грошова сума, яку боржник повинен передати кредиторіві у разі порушення боржником зобов'язання;
- б) грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторіві у разі порушення боржником зобов'язання;
- в) грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторіві;
- г) відсотки від грошової суми, яку боржник повинен передати кредиторіві у разі порушення боржником зобов'язання.

4. Договір вважається двостороннім, якщо:

- а) тільки одна сторона має права і обов'язки;
- б) одна сторона бере на себе обов'язок перед другою стороною вчинити певні дії або утриматися від них, а друга сторона наділяється лише правом вимоги, без виникнення зустрічного обов'язку щодо першої сторони;
- в) правами та обов'язками наділені обидві сторони договору;
- г) одній стороні належать права і обов'язки, а іншій — тільки обов'язки.

5. Договором приєднання є договір:

- а) умови якого встановлені однією із сторін у формулярах або інших стандартних формах, який може бути укладений лише шляхом приєднання другої сторони до запропонованого договору в цілому;
- б) сторони якого зобов'язуються протягом певного строку укласти договір в майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених попереднім договором;
- в) в якому одна сторона - підприємець взяла на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконання робіт або надання послуг кожному, хто до неї звернеться;
- г) сторони якого - підприємці зобов'язуються протягом певного строку укласти договір в майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених державою.

6. Договір є укладеним, якщо сторони:

- а) в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору;
- б) досягли згоди з усіх умов договору;
- в) досягли згоди з ціни договору;
- г) за пропозицією держави, в якій вказаний строк для відповіді, не відповіли на протязі цього строку.

7. Які наслідки тягне непередача неврегульованих розбіжностей при укладенні договору до господарського суду?

- а) Договір вважається неукладеним.
- б) Договір вважається укладеним у редакції сторони, яка надіслала протокол розбіжностей.
- в) Договір вважається укладеним у редакції сторони, яка одержала протокол розбіжностей та внесла прийнятні для неї зміни.
- г) Договір вважається укладеним у першому варіанті.

8. Чи можлива одностороння відмова від виконання зобов'язання і одностороння зміна умов договору?

- а) Можлива тільки у випадках, передбачених законодавством.
- б) Одностороння відмова від виконання зобов'язання заборонена законом.
- в) Можлива, якщо протягом місячного строку інша сторона не надасть відповіді на вимогу контрагента.
- г) Якщо інша сторона поклала виконання зобов'язання на третю особу.

9. Зобов'язанням є:

- а) правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку;
- б) правовідношення, в якому кожна із сторін зобов'язана вчинити на користь другої сторони певну дію або утриматися від певної дії;
- в) правовідношення, в якому кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку;
- г) правовідношення, в якому одна боржник зобов'язана безоплатно вчинити на користь другої кредитора певну дію або утриматися від певної дії, а кредитор має право прийняти від боржника виконання його обов'язку.

10. Договір укладається:

- а) тільки у письмову форму;
- б) тільки у письмовій формі з обов'язковим нотаріальним посвідченням;
- в) у письмову форму, а в усній - тільки у випадках, передбачених актами цивільного законодавства;

б) у будь-якій формі, якщо вимоги щодо форми договору не встановлені законом.